

Perfekt med explicit dåtidsbestämning

Jan Lindström och Camilla Wide

Introduktion

I denna uppsats behandlar vi användningen av svenskans perfekt tillsammans med adverbial som tidfäster verbfrasens aktion till en viss tidpunkt i det förflutna, t.ex. *igår, förra året, 1983*. Traditionellt har ett dylikt bruk av perfekt ansetts höra till "mycket dåligt språk" eller vara "osvenskt" (Wellander 1948; Kinnander 1974), kanske genom påverkan från andra språk som är generösare i användningen av perfekt, t.ex. tyskan eller danskan. Den normativa synen utgår från att preteritum ska användas vid exakt tidfästning av aktioner till det förflutna, det anger m.a.o. samtidighet med dåtid, medan perfekt också har en koppling till nutid (t.ex. Thorell 1973:124–125). Dahl 1985 påpekar dock att svenskan ibland tillåter perfekt även med en explicit dåtidsförankring:

- (1) Jag har mött din bror igår. (Dahl 1985)
- (2) Jag har besökt England i januari nittonhundrafyrtiotvå. (Dahl 1985)

Dahl konstaterar att tidsadverbialen i dylika fall inte kan bortförklaras som oplanerade påhäng: "sentences containing definite time adverbial and verbs in the Present Perfect do occur from time to time in both written and spoken Swedish, and they cannot always be interpreted as instances of 'an afterthought' construction" (1985:137). Dessa något konflikterande synpunkter tyder på att normen för användningen av perfekt inte är entydig i modern svenska. Inte heller är kunskapen om användningen helt tillfredsställande, såsom det även konstateras i SAG (s. 239): "De närmare betingelserna för förekomst av tidfästade adverbial för förfluten tid vid perfekt är ofullständigt kända." Ytterligare nämner SAG (s. 238) att olika språkbrukare kan ha olika lätt att acceptera perfekt i dylika sammanhang, t.ex. i följande autentiska exempel från SAG (s. 238):

- (3) Klippan som tidigare varit delvis dold av träd och buskar har 1987 frilagts. (SAG)

På denna punkt kan regional variation spela en roll, eventuellt så att perfekt har mer användningsdomäner i "östsvenska mål" (Thulstrup 1949:90).

Frågan om tempusimplikationerna vid perfekt är problematisk även i ett större typologiskt perspektiv. Detta bottnar i perfektbetydelsens dubbelhet. Perfekt är ett inherent nu-tempus, vilket märks symboliskt på att det bildas med hjälp av presensformen av verbet *ha* (Thorell 1973:124), men det ramar också in nuet i relation till händelser i dåtid, t.ex. *Jag har varit i Stockholm (en gång tidigare)*. Jespersen (1924:269f.) påpekar att dessa två sidor av perfektbetydelsen inte lätt kan hållas i balans. I vissa fall övertar den presentiska betydelsen (jfr de preteritopresentiska verben i germanska språk), men i många språk tenderar perfekt att uppta en preterital funktion. Tendensen är visserligen olika stark i olika språk, och dess styrka blir manifest bl.a. i huruvida perfekt accepterar tidfästning till det förflutna. Engelskan är t.ex. härvid mycket restriktiv, medan preteritala perfekt, såsom i satsen *ich habe ihn gestern gesehen*, är normala i tyskan (jfr även Comrie 1981 om spanskan).

Svenskans perfekt torde likna engelskans mera än tyskans, men som citatet från SAG ovan anger finns det inte tillräcklig kunskap om den faktiska användningen. I det följande tar vi upp grammatikernas och vissa tidigare forskares sätt att relatera perfekt till olika typer av tidfästning och jämför deras exempel och iakttagelser med excerperade autentiska exempel. Vi går vidare in på användningar som fått mindre utrymme i tidigare beskrivningar av svenskans perfekt. De autentiska exempel vi redovisar har vi samlat dels genom systematiska excerperingar i vissa korpusar av talad och skriven svenska, dels genom naturlig observation av språkbruket i tal och skrift (för närmare uppgifter, se materialförteckningen i slutet av uppsatsen).

Perfekt i några tyfall

Svenska grammatiker är i princip ense om att man ogärna kombinerar perfekt med exakt dåtidsreferens. Jörgensen & Svensson 1987, liksom Thorell 1973, slår fast att perfekt i tyffallet refererar till ”en inte närmare bestämd tid i det förflutna”, dvs. förankringen i tid utelämnas helt (4) eller den kan annars vara specifierad (5).

(4) Den här kniven har jag köpt i Kalix. (Thorell 1973)

(5) Här har jag bott en gång i tiden. (Jörgensen & Svensson 1987)

Närmare tidfästning accepteras dock om den inbegriper nutiden på något sätt, t.ex. med en omedelbar anknytning till talögonblicket (6) eller med referens till en temporal intervall som sträcker sig till nutiden (7).

(6) UD fick telegrammet redan i torsdags men har inte offentliggjort det förrän nu. (Thorell 1973)

(7) Olle har varit i Stockholm i år. (Jørgensen & Svensson 1987)

Däremot anses det vara oacceptabelt att använda perfekt då en tydlig koppling till nutiden saknas (8a). I dylika fall bör man alltså i stället använda preteritum (8b) (Wellander 1948:278; se även Kinnander 1974:127).

(8a) ?Presidenten H. har i går på morgonen avlidit. (Wellander 1948)

(8b) Presidenten H. avled i går morse. (Wellander 1948)

Svenska akademiens grammatik (SAG) upprepar dessa huvudlinjer mer eller mindre i ett särskilt avsnitt där perfekt jämförs med preteritum (s. 234–243). I ett nötskal sägs skillnaden mellan perfekt och preteritum ligga i att de anknyter till olika *tematisk tid*: vid perfekt är temat nutiden, vid preteritum en dåtidspunkt. Om en aktion tidfästas entydigt till förfluten tid träder dess nutidsrelevans således i bakgrunden och perfekt blir ett mindre naturligt tempusval:

(9) Rørmokaren { var/?har varit} här i går. (SAG)

Perfekt används däremot då nutiden innesluts i en *yttre tidsram* som samtidigt blir tematisk tid, t.ex. genom tidsadverbial som innesluter nuet, såsom *förrän nu* i (6) och *i år* i (7) (SAG:235; se även Ekerot 1995:136).

Några mindre typiska fall

I vissa grammatiska beskrivningar verkar man i någon mån luckra upp restriktionerna för användningen av perfekt och talar t.ex. om ”komplikaationer” i sammanhanget (Kinnander 1974). Noreen (1904:676) konstaterar något gåtfullt att *perfektum* stundom kan användas alternativt i stället för *imperfektum* och hänvisar i sammanhanget till franskans och tyskans i grunden perfektiva (men i praktiken preteritala) uttryck som går ihop med exakt dåtidsreferens:

(10) Hier je l'ai vu. (Noreen 1904)

(11) Gestern habe ich ihn besucht und habe ich ihn gesagt dass... (Noreen 1904)

I de svenska exempel som Noreen erbjuder anges visserligen inte exakt utan närmast specificerad dåtid (jfr ex. 5 ovan):

(12) Han har varit köpman förr i världen. (Noreen 1904)

SAG (s. 236-237) pekar på vissa specialfall där perfekt kan ”väljas som alternativ till preteritum”. Då den förflutna aktionen är nära talögonblicket eller iterativ (t.ex. omfattar flera tidpunkter av de tidigare nämnda) faller den också lättare inom en yttre tidsram som innesluter talögonblicket och motiverar perfekt:

(13) Ola har { nyss/nyligen } ringt. (SAG)

(14) Jag har simmat i bassängen kl. 12, kl. 15 och kl. 18. (SAG)

(15) Per har varit i Stockholm många gånger. De senaste gångerna { hade han/har han haft } sällskap av sin bror. (SAG)

Den iterativa karaktären, dvs. en variant av kontinuitet i händelseförloppet, blir framträdande i följande exempel från en dagstidning just genom valet av perfekt i stället för preteritum:

(16) I går och i förrgår har den riksomfattande algjouren tagit emot många samtal av människor som har upptäckt algblomningar. (Hbl 4.8.99)

Perfekt i (16) implicerar att aktionerna, dvs. upptäckterna och påringningarna, är aktuella och sannolikt pågår även i nuet, även om rapporten baserar sig på förflutna händelser.

Ekerot (1995:139) noterar att perfekt också kan kombineras med bestämd tidfästning då både händelsetiden (dvs. en tidpunkt i det förflutna) och händelsens relevans i nuet är väsentliga, t.ex. i fråga om byte av civilstånd eller skaffade meriter.

(17) Per Nilsson, Paris, och Lisa Andersson, Bryssel har vigts i Gödeslövs kyrka den 29 augusti 1992 av kontraktsprost Anders Blomstrand. (Ekerot 1995)

(18) Jag har tagit examen 1969, så jag har en examen enligt det gamla systemet. (Andersson 1991)

Andersson 1991 ger användningar av denna typ motiveringen: ”om det är mycket relevant i nuet att den förflutna handlingen inträffade vid just den tidpunkten och ingen annan”. Detta kan vara fallet just med dokumenterade uppgifter (som ovan), som bevisligen kvarstår och fortsätter att ha en viss inverkan på sakförhållanden i nutiden (Kinnander 1974:130f.). Dessa aspekter betonas till det yttersta i följande exciperade exempel där man samtidigt lyfter fram händelsetiden och dess oemotsägliga effekt på sakförhållandena i den aktiva nutiden:

- (19) Förbundet har grundats 18.3.1945 för att före det varit verksam under SFI:s regi sen 1934. Förbundet är det äldsta i landet, Suomen Suunnistusliitto (SSL) grundades sex dagar senare. (SFI)

Tidfästningsadverbialet blir sålunda starkt tematiskt: att skeendet inträffat vid en viss tidpunkt är förutsättningen för skeendets relevans i nuet. ”I sådana fall är det naturligt att aktionens tid anges, fastän perfekt signalerar att den tematiska tiden är nutida.” (SAG:238.)

I naturligt tal har besläktade kombinationer av perfekt och dåtidsbestämning ofta betraktats som lapsus, dvs. som resultat av ett oplanerat påhäng som består av ett tidsadverbial (Thulstrup 1949:75). Med detta sammanhänger Jespersens (1924:271) uttalande om danskan, som tillåter dåtidsbestämning vid perfekt ifall bestämningen placeras i slutet av ett yttrande (som *afterthought* ’vidare [annan tanke’), annars krävs preteritum. SAG (s. 239), såväl som Noreen 1904 (s. 676f.) anger att detsamma gäller svenskan (jfr dock Dahl 1985 ovan):

- (20) Jeg har set ham igår – igår såe jeg ham (Jespersen)

- (21) För två timmar sedan { ramlade patienten/*har patienten ramlat } nerför trappan i sitt hem.(SAG)

Någon reflex av detta torde märkas i följande mening från en tidningstext i det excerperade materialet, m.a.o. i ett rimligtvis planerat språk. Tidfästningen till det förflytna föregås här av ett kommatecken, vilket signalerar ett lösare syntaktiskt sammanhang och gör den adverbiala frasen till en sorts finalt annex.

- (22) Som spelare har Björklövens Lars Molin vunnit ett SM-guld, med Modo 1979. (Press 98)

Om man söker efter en gemensam nämnare för användningarna i exemplen (17–19, 22), ligger den i att perfekt signalerar att någonting rätt unikt och samtidigt bestående, t.ex. i form av giltiga dokument, har inträffat eller uppnåtts vid en viss tidpunkt. Både den exakta dåtidsangivelsen och markeringen av händelsens fortsatta relevans in i nuet verkar alltså vara lika viktiga i utsagan.

Rekonstruktion av förlopp

Vi övergår nu till att diskutera autentiska exempel där användningen av perfekt tillsammans med explicit dåtidsbestämning har olika diskursstrategiska motiv. I t.ex. byråkratisk tradition har perfekt förekommit i samband med tidfästning av aktioner mellan myndighet och lekman. Denna konvention har varit stereotyp t.ex. i inledningsfraser i brev där man hänvisar till tidigare korrespondens, så-

som i följande exempel som hämtats från en av Regeringskansliets gamla textmallar:¹

(23) I en skrivelse den 00 januari 1987 har redaktören Håkan Håman begärt att få ta del av ”avtalen ... staten”. (RK)

Här utgår man kronologiskt från den tid då den ena parten tagit kontakt. På sätt och vis rekonstruerar myndigheten ett förlopp som anges pågå mellan myndigheten och den andra parten, och det avslutas i och med det fattade beslutet (sist i brevet). Enligt nyare skrivideal författas emellertid dylika myndighetsbeslut på ett annat sätt, icke-kronologiskt, dvs. med beslutet först i brevet åtföljt av en beskrivning av vad som hänt *före* beslutet. Denna förändring av perspektivet påverkar även tempusvalet i framställningen som i det senare fallet blir preteritum:

(24) Den 00 januari 1997 begärde Du hos närings- och handelsdepartementet att få ta del av två avtal som träffats mellan - - - trots att sekretess kan gälla för vissa uppgifter i avtalet. (JD)

Exemplen (23–24) från kanslispråk belyser en principiell skillnad mellan två framställningssätt, (24) är berättande och betraktar dåtidens aktioner på avstånd, medan (23) rekonstruerar ett fortfarande aktuellt förlopp vars olika steg leder ända in i nuet. Grovt taget hör således preteritum till en narrativ stil, vilken kanslispråket på sätt och vis närmat sig, medan perfekt lyfter ut ett avslutat förlopp ur det förflutna som kan fungera som ett led i en serie aktuella fakta (Thorell 1973:124–125; Kinnander 1974). Påfallande exempel på detta finns även i vårt eget material, såsom i (25) där perfekt och tidsadverbialen i praktiken har ett diafieförande syfte (och syftet med ett diarium är ju att göra det möjligt att rekonstruera tidigare händelser):

(25) Jag har själv, tillsammans med vice ordföranden i utbildningsnämnden Agneta Granberg och dåvarande skoldirektör Evert Lindholmen, träffat företrädare för FUB 1995. Dessutom har Agneta Granberg och jag tillsammans med bl a nuvarande skoldirektören Lars Franson åter träffat företrädare för FUB såväl i december 1996 som i februari 1997. (Press 97)

En typ av diarieförande funktion har bruket av perfekt även i följande exempel från ett läkare–patientsamtal (LOP 1, inspelat 2.2.1998²):

---

¹ Exemplen (23–24) återfinns i den senaste upplagan av *Gula boken – Handläggningen av ärenden i Regeringskansliet* på webbsidan <http://www.justitie.regeringen.se/klarsprak>. För detta tips tackar vi Kenneth Larsson och Barbro Ehrenberg-Sundin.

² I transkriptionen av exemplet (26) och (27) står = för latching (dvs. att repliken är direkt länkad till föregående tal), / för pauser (ju fler tecken desto längre paus), ( ) för osäker tolkning

- (26) 1 P: Å då ringde ja å beställde tid hos
 2 L: På Tierp=
 3 P: = A:
 4 L: När va de
 5 /
 6 P: Ja tror de va // nä de va nog
 7 L: Va de när nån skrev den här remissen då
 8 P: Jaa ja har vari di- ja ha väl vari dit ett par gånger å tagi (prover)
 9 L: ¹Ett par gånger¹
 10 P: Ja prover va
 11 L: Jaha
 12 /
 → P: Sen har ja vari / i oktober ja oktober nån gång
 14 L: Mm / pt så de du / har haft ont i de är i // handlederna // fingrarna
 15 // axlarna / knäna och fotleden=
 17 P: = Mm=

Eftersom samtalet i fråga utspelas i februari 1998 har tidsuttrycket *i oktober ja oktober nån gång* (rad 13) klar dåtidreferens. I detta fall föregås dock tidsadverbialiet av en kort paus, vilket i princip kunde berättiga ett slags "afterthought"-analys (jfr Jespersen ovan). En liknande dåtidförankring uttryckt med en temporal bisats förekommer dock utan en föregående paus t.ex. i exempel (27) från ett annat läkare-patient samtal (LOP 15, inspelat 16.3.1992; jfr även exempel (30) nedan):

- (27) 1 L: Inte nå slag eller nå / annat [nej] nej
 2 P: Fö i å för sej att man / d- (ja) har vari fotbollsmålvakt (för) / ja
 → har ju ja spela fotboll när ja va mindre [mm] [mm] å de s- sluta ja
 4 me tack va(re) att ja hade ont i knäna då [mm] / men eh / nej
 5 annars så
 6 L: De va de du höll på me i femton sexton års åldern [ja just de] när
 7 du hade besvär första gången [mm] mm / å de kan ju va ganska
 8 hårt / [mm] fotboll mm // äter du nåra mediciner just nu

En viss typ av rekonstruktion, nämligen slutledning, föreligger även vid s.k. *modalt perfekt* (Thorell 1973:125), som signalerar att det som sägs grundar sig på (osäker) andrahandsinformation och inte på talarens direkta erfarenhet. Användningen är typisk för brottsrapporter, som också förekommer i vårt material:

---

av tal, [ ] inne i replik för understödssignaler (av den andra talaren) och ¹för överlappande tal (för en noggrannare beskrivning av materialet och transkriptions-konventionerna se Melander Marttala 1995).

- (28) En man som har avvisats från sin exfru klockan 00.25 på Lagman Lekares väg kommer tillbaka dit. Nu tar polisen honom till polisstationen, där han får stanna ett tag. (Press 98)

Trots att modalt perfekt kan ha ett visst släktskap med ”rekonstruerande perfekt” är det bra att hålla dessa användningar isär. Den modala, evidentiella bi-betydelsen hos modalt perfekt framstår nämligen starkt på bekostnad av en försvagad temporal betydelse.

Verksamhetens kontinuitet

Liksom tidigare diskuterats kan perfekt i vissa fall stå tillsammans med exakt dåtidsbestämning då det är fråga om ett händelseförlopp i det förflutna som infattar kontinuitet eller iterativitet. Detta innebär ibland även en typ av rekonstruktion av händelserna. I exempel (29), som visar en förkortad version av en dagstidningstext, anknyts t.ex. en tidigare händelse till en aktuell länk i en serie (just nu) aktuella händelser:

- (29) Jamiroquai till Finland. Den engelska funkgruppen Jamiroquai uppträder på Helsingforsarenan söndagen den 31 oktober. [---] Jamiroquai grundades år 1992 av gruppens sångare Jason Kay. [---] Jamiroquai har tidigare uppträtt i Finland 1993 på Tavastia klubben i Helsingfors. (Hbl 14.8.1999)

I detta exempel kan man inte anta att verksamheten i perfekt pågår in i nuet, snarare verkar det handla om att relatera ett rockbands uppträdande i Finland 1999 till ett större sammanhang, nämligen bandets tidigare uppträdanden. Man kunde således tala om ett slags *backgrounding*, d.v.s. ett framlyftande av händelser som inte direkt skildrar huvudhändelserna i berättelsen (se t.ex. Hopper 1979). Men man kunde även tänka sig att det är fråga om en typ av rekontextualisering, där tidigare diskuterade och presenterade fakta lyfts fram för att markera ett sammanhang eller en innehållslig kontinuitet.

Bruket av perfekt med exakt tidsbestämning i läkare–patientsamtal har redan diskuterats ovan i samband med belägg som verkar ha en s.k. diarieförande funktion. Kinnander (1974:147) jämför läkarens roll med en historikers och påpekar att båda behöver rekonstruera forna händelseförlopp, läkaren gör detta då det gäller att formulera en patients sjukdomshistoria. Därför är det inte heller så konstigt att man rätt ofta kan finna exakt dåtidsbestämning vid perfekt just i läkare–patientsamtal. Även om diariefunktionen många gånger är närvarande kan man också finna belägg där den centrala funktionen snarast är att anknyta ett förflutet händelseförlopp till den aktuella verksamheten. Detta är t.ex. fallet i exempel (30) där en läkare mot slutet av en konsultation frågar en fibromyalgi-

patient om hon vill tillägga något om sin sjukdom (INK 5, 1997³). Han använder då perfekt med exakt tidsbestämning för att anknyta till en tidigare diagnos som gjordes av en annan läkare (rad 8).

- (30) 1 L: (.h) just så
2 (0,3)
3 L: (.h) nå jo
4 (0,8)
5 L: (.h) nå nu tror ja att, e de nu nånting som som som som ni
6 tycker att vi ännu borde fundera på då de gäller (0,2) gäller er
7 (0,3) om vi nu utgår från den här fibromyalgin för att (.h) ja
→ utgår från att Erik Ahlroth då nittiet ha gjort en (.) korrekt
9 diagnos han e en mycky kunni å bra bra läkare (m) speciellt
då
10 de gäller (0,2) reumatiska sjukdomar (.hh) men e de nånting
11 som som ni tycker att ännu ni sku villa säga om den här (0,5
12 fibromyalgin.
13 (1,7)
14 P: .ja va sku ja ((viskar))
15 (3,8)

I kontexter av ovanstående typ är bruket av just perfekt för att syfta till en förfluten händelse det enda naturliga alternativet. Om läkaren använde preteritum i stället för perfekt och sade *att Erik Ahlroth då nittiet gjorde en korrekt diagnos* kunde man lätt få intrycket av att diagnosen inte längre gäller. Perfekt används således för att markera att diagnosen som gjordes år 1991 fortfarande är gällande samt för att anknyta den aktuella läkarkonsultationen till patientens tidigare historia av läkarkonsultationer och medicinska åtgärder. Att markera att diagnosen gjordes redan 1991 verkar i sin tur även vara av betydelse här. Om perfekt användes utan denna tidsbestämning kunde man t.ex. få intrycket av att Erik Ahlroth nyligen har gjort diagnosen.

Exempel (29) och (30) visar således ytterligare fall där aktionens nutidsrelevans inte nödvändigtvis träder i bakgrunden trots exakt dåtidsbestämning (jfr SAG:234 samt exempel (9) ovan). Perfekt motiveras av att anknytningen till en aktuell verksamhet eller markeringen av dess kontinuitet är tillräckligt central i framställningen; tidsadverbialet blir m.a.o. starkt rematiskt även i dessa fall (jfr SAG:238 samt exempel (19) ovan).

---

³ I exempel (30) står (.h) för inandning, (0,3) för paus uttryckt i tiondels sekunder, (.) för mikropaus (dvs. paus under 0,2 sek.), så för emfas och (( )) för transkriberarens kommentarer, kommatecken för tydlig fortsättningston och punkt för tydligt nedåtgående ton (för en noggrannare transkriptionsnyckel och materialbeskrivning se Lindholm 1999).

Tematisk kontinuitet

På samma sätt som en betoning av kontinuiteten i verksamheten eller en anknytning till den aktuella verksamheten möjliggör exakt dåtidförankring vid perfekt tycks *tematisk kontinuitet* också kunna motivera denna mindre typiska användning av perfekt i svenskan. Rekontextualiserade händelser i det förflutna har t.ex. i vissa fall funktionen av att påvisa en tematisk kontinuitet och utgör ett slags förklaring till varför man redogör för en viss händelse i nuet:

- (31) Riitta Uosukainen presidentkandidat. På tisdag kommer samlingspartiet av allt att döma officiellt att be riksdagens talman Riitta Uosukainen ställa upp som partiets kandidat i presidentvalet. [---] Riitta Uosukainen har i augusti hunnit avböja ett anbud om att utses till presidentkandidat för kokomus, men sedan dess har hon tänkt om och lovat överväga anbudet på nytt, förutsatt att stödet för henne är tillräckligt starkt på fältet. (Hbl 3.10.1999)

Eftersom tidningsartikeln som exempel (31) excerperats ur publicerades i dagstidningen Hufvudstadsbladet i oktober 1999 har bestämningen *i augusti* i sammanhanget en klar dåtidsreferens. Det pågående året kunde dock eventuellt här tolkas som en yttre referensram som omfattar nuet, vilken är en av de faktorer som gör bestämd dåtidförankring vid perfekt mer acceptabel (jfr SAG:235f.).

Den tematiska funktionen hos perfektkonstruktioner har diskuterats bl.a. av Seppänen 1997, som studerat bruket av perfekt i finska vardagssamtal. Hon påpekar att perfekt bl.a. kan användas för att motivera eller förklara ett inlägg i en diskussion eller för att tematiskt anknyta ett inlägg till ett pågående tema. I sådana fall verkar den för perfektkonstruktioner typiska nutidsrelevansen inte gälla på det temporala planet utan på diskursplanet. I stället för temporal kontinuitet får man således en diskursiv kontinuitet. Följande yttrande, uttalat vid en matbordsdiskussion, kunde ses som ett exempel på detta:

- (32) Jag har varit och skidat i söndag. (Naturlig observation, onsdagen 17.3.1999)

Diskussionen kring matbordet på en lunchkafeteria, som exempel (32) anknyter sig till, hade en god stund kretsat kring hur viktigt det är att se till att man rör på sig. Genom att inleda med ovannämnda yttrande tog en av personerna kring matbordet turen i diskussionen och markerade att det som skulle följa anknöt till temat i diskussionen. Den specifika samtalsstrategiska kontexten motiverade således bruket av perfekt trots den exakta dåtidsbestämningen.

Schubert (1979) påpekar att perfekt är speciellt vanligt i inledande dialogiska repliker i tyskt talspråk. Detta torde vara fallet också i svenskan, eftersom turinledningar blickar bakåt mot tidigare turer samtidigt som de introducerar

nytt material, vars aktualitet i det tematiska sammanhanget signaleras med perfekt, såsom i (32). Ett exempel på detta finns i (33) där en av talarna, Tove, utvecklar ett pågående tema om strumpbyxor och avslutar en aspekt på temat med berättande preteritum. Efter detta introducerar hon en ny aspekt på samma tema med den uppmärksamhetsframkallande diskursmarkören *vetni* och tempusvalet perfekt *ja ha köpt* (rad 11). Då den nya fortsättningen på temat och turen etablerrats övergår Tove igen till berättande stil genom att placera händelserna i förfluten tid (*förra vintern*) och använda preteritum (SAM:V2⁴).

- (33) 1 Tove: köp för^{all}del int dem
 2 Asta: aj
 3 Tove: för di hade (0,5) de+e sen *underlit* att fast de liksom e sam-
 ma↓ 4 [(0,7) så di hade (0,7)*alldeles* för korta ben»
 5 Eva: [jä
 6 Tove: » [(0,5) så di hasa ner hela ti[den
 7 Asta: [° aj°
 8 Eva: [a:j [de+e hemst
 9 Asta: [ä::j så be[svärlit
 10 Tove: [att att att (.) di
 passa
 → int å vetni ja ha köpt↑ de va förra *vintern* ren som ja köpte
 de
 12 här så märkte #ja de# å så gick ja å sökte ti de (.hh) i där i
 13 *marmorgränden* så finns [en sån dän [strumpaffär så ja
 gick dit 14 å»
 15 Eva: [jä [jä
 16 Tove: » [beklaga över mina (.) svårigheter me att få rätt rätt»
 17 [((ngt smäller))
 18 Tove: »storlek på (0.8) [*strumpbyxor* [(.) för de+e *juücklit*»
 19 Eva: [strumpor [jä
 20 Tove: » om int di sitter som di ska

En liknande tematisk funktion hos perfekt kommer till synes i fall där man lyfter fram nya, eventuellt också förvånande eller oväntade aspekter på ett tema, t.ex. vid presentationen av s.k. *hot news* (se t.ex. Dahl & Hedin 1994). I dessa fall kan man ofta tänka sig ett implicit *faktiskt* eller *verkligen*, dvs. 'detta har fak-

⁴ I exempel (33) anger [var en överlappning börjar, » att repliken fortsätter på en annan rad, (0,6) en paus uttryckt i tiondels sekunder, (.) en mikropaus (dvs. en paus under 0,5 sek.), (.hh) utandning, (( )) transkriberarens kommentarer, + legatouttal, : förlängt ljud, :: ytterligare förlängt ljud, ↑ stigande ton, ↓ tydligt fallande ton, kursiv stil emfas, °aj° sotto voce och #ja# knarr (för en noggrannare beskrivning av materialet och transkriptionen se t.ex. Londen, Lehti-Eklund & Green-Väntinen 1992).

tiskt inträffat', vilket möjliggör en användning av explicit dåtidsbestämning (jfr Kinnander 1974:129):

- (34) Ett fåtal fall av förgiftning på grund av blågröna alger har noterats i Finland. Som regel har fallen varit lindriga. Hundar kan bli förgiftade bara av att slicka pälsen om de har simmat i algbemängt vatten. Hundar har dött av blågrönalgförgiftning, senast under den svåra algsommaren 1997. (Hbl 4.8.1999)

Exempel (34) har hämtats från ett tidningsreportage där perfekt i det diskursiva sammanhanget betonar tidigare händelsers allvar och deras relevans för den viktiga information som i övrigt förmedlas i texten: att hundar *verkligen* i vissa fall dött av förgiftning under en identifierbar tidigare tidsperiod.

Exempel (31–34) belyser användningen av perfekt i en rad tematiska funktioner: anknytning till redan omnämnda teman i diskursen, introduktion av nya aspekter på ett pågående tema och presentation av t.o.m. oväntade nya uppgifter i ett diskursivt sammanhang. Ett sätt att anknyta till den aktuella diskursen är att rekontextualisera liknande händelser eller erfarenheter från det förflutna som för tillfället diskuteras. Perfekt och bestämd dåtidsförankring markerar i sådana fall att det är frågan om enskilda, specifika händelser ("isolerade fakta") i det förflutna och inte t.ex. erfarenheter på ett mer generellt plan (jfr Thorell 1973:125).

Sammanfattning

Med diskussionen ovan och våra autentiska exempel har vi visat att explicit dåtidsbestämning kan förekomma vid svenskans perfekt, även om detta strider mot huvudtendenserna i språket. Detta bruk av perfekt behöver inte för den skull kallas vare sig "preteritalt" eller "sekundärt" (jfr Thulstrup 1949; Kinnander 1974). Snarare är det fråga om perfektkonstruktionens (och språkets) uttrycksmöjligheter som är reella i språkbruket men blivit mindre uppmärksammade i grammatiker. De perfektkonstruktioner vi studerat används på bestämda textuella och kommunikativa villkor. De viktigaste motiven för användningen är följande:

1. Dokumenterade uppgifter från det förflutna anges ha fortsatt aktualitet.
2. En eller flera avslutade aktioner lyfts ut ur det förflutna och rekonstrueras som ett förlopp som har fortsatt aktualitet (t.ex. genom iteration eller kontinuitet).
3. Ett förflutet händelseförlopp anknyts till den aktuella verksamheten, t.ex. då en tidigare (men giltig) diagnos tas upp vid en läkarkonsultation.
4. En uppgift eller ett inlägg anknyts till ett pågående tema i en diskurs.
5. Nya, eventuellt förvånande aspekter på ett aktuellt tema introduceras.

I grunden är dessa funktioner, t.ex. de tematiska, uttryckspotential hos själva perfektkonstruktionen, men närvaron av dåtidsbestämning manifesterar att potentialen är i speciell användning. Vad själva tidsadverbialen beträffar har de något olika roll i de ovannämnda användningarna av perfekt. I det första fallet blir tidsadverbialet starkt tematiskt (jfr SAG:238), i det andra har det ett diarieförande funktion, i det tredje utgör det en kontrast till talögonblicket, och i de fjärde och femte fallen är det temporala i själva verket underordnat diskursiva syften.

Även om den allmänna uppfattningen om ett prototypiskt bruk av perfekt är att det inte förekommer tillsammans med explicit dåtidsbestämning, utgör detta ingalunda ett universellt drag hos perfektkonstruktioner. Medan man t.ex. på engelska inte på eftermiddagen eller kvällen samma dag skulle säga *I have been to the dentist this morning*, är det enligt t.ex. Comrie (1981:61) fullt möjligt att på spanska säga *la he visto esta mañ ana* dvs. 'Jag har sett henne i morse' – även om det är fråga om ett yttrande som fällt på kvällen eller eftermiddagen. Restriktionerna för bruket av perfekt varierar således mellan olika språk (jfr även Jespersen 1924).

En gradvis uppluckring av den temporala närhet till nuet som krävs för att man ska kunna använda perfekt kan också ses som ett led i en förändringsprocess (Comrie 1981:23). En möjlig diakron utveckling för en perfektkonstruktion är att allt mer få funktionen av att markera dåtid. Detta har t.ex. skett i franskan och tyskan, där tidigare perfektkonstruktioner numera används för att markera ren dåtid. Detta gäller särskilt franskan där *passé composé* helt tagit över denna funktion. Som en kuriositet kunde nämnas att man i franskan på 1600-talet försökte hålla sig till den s.k. 24-timmarsregeln i bruket av *passé composé*, dvs. att man försökte begränsa bruket av konstruktionen till att beskriva händelser som inträffat inom ett och samma dygn (Comrie 1981:61).

Till slut är det skäl att notera att explicit dåtidsbestämning vid perfekt är rätt lågfrekvent i det excerperade tidnings- och talspråksmaterialet. Orsaken till detta är inte nödvändigtvis att det är fråga om ett marginellt fenomen, utan att denna användning av perfekt är anknuten till vissa typer av kommunikativa behov och det beror på en slump om en viss korpus lyckas infånga kontexter där just dessa behov skulle realiseras.

Litteratur

- Andersson, Erik, 1991: Om svenskans tempus. I: *Språkbruk* 1/91. S. 7–13.
Comrie, Bernd, 1976: *Aspect*. Cambridge University Press, Cambridge.
Dahl, Östen, 1985: *Tense and Aspect Systems*. Blackwell, London.
Dahl, Östen & Hedin, Eva, 1994. *Current Relevance and Event Reference*. I: *Three Papers on the Perfect* (EUROTYP Working Papers. Series VI. No 5.) S. 21-30.
Ekerot, Lars-Johan, 1995: *Ordföljd, tempus, bestämdhet*. Gleerups förlag, Malmö.

- Hopper, Paul, 1979: Aspect and foregrounding in discourse. I: Discourse and Syntax (Syntax and Semantics. Vol. 12.) Red. av T. Givó n. Academic Press, New York. S. 212-241.
- Jespersen, Otto, 1924: The Philosophy of Grammar. George Allen & Unwin Ltd, London.
- Jørgensen, Nils & Svensson, Jan. 1987: Nysvensk grammatik. Gleerups förlag, Malmö.
- Kinnander, Bengt, 1974: Perfektum i "sekundär" användning. I: Nysvenska studier 53. S. 127-172.
- Lindholm, Camilla, 1999: Frågor och responser i läkare-patientsamtal (opublicerad licentiatavhandling i nordiska språk). Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet.
- Londen, Anne-Marie, Lehti-Eklund, Hanna & Green-Vänttinen, Maria, 1992: *De ha nog vimla hit å dit liksom i live*: Strukturella drag och individuella röster i ett radiosamtal. I: Språk och Stil 1/1991. S. 8-88.
- Melander Marttala, 1995: Innehåll och perspektiv i samtal mellan läkare och patient: En språklig och samtalsanalytisk undersökning (Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet). Uppsala.
- Noreen, Adolf. 1904: Vårt språk: Nysvensk grammatik i utförlig framställning. Femte bandet. C.W.K. Gleerups förlag, Lund.
- SAG = Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik, 1999: Svenska Akademiens grammatik. Fjärde bandet. Svenska Akademien, Stockholm.
- Schubert, Klaus, 1979: Om perfekt och preteritum i svenskan och tyskan. (FUMS rapport nr 70.) Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet.
- Seppänen, Eeva-Leena, 1997: Suomen perfektin merkityksestä keskusteluaineiston valossa. I: Virittäjä 1/1997. S. 2-26.
- Thorell, Olof, 1973: Svensk grammatik. Esselte Studium, Stockholm.
- Thulstrup, Åke, 1949: Preteritalt perfekt: Till belysning av gränsområdet mellan perfekt och imperfekt i svenskan. I: Nysvenska studier 28. S. 70-101.
- Wellander, Erik, 1948: Riktig svenska: En handledning i svenska språkets vård. Svenska bokförlaget P.A. Norstedt & Söner, Stockholm.

Materialförteckning

- Hbl = Enstaka nummer av tidningen Hufvudstadsbladet.
- INK = Interaktion i en institutionell kontext, Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur & Institutionen för folkhälsovetenskap, Helsingfors universitet.
- LOP = Läkare och patient, FUMS.
- Press 97, 98 = Språkdata, Göteborgs universitet.
- SAM = Svenska samtal i Helsingfors, Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, Helsingfors universitet.
- SFI = Webb sida: <http://www.cif.fi/fsu.htm>
- RK = *Gula boken – Handläggningen av ärenden i Regeringskansliet* på webbsidan <http://www.justitie.regeringen.se/klarsprak>.